
WINTERRUST: EEN PROBLEEM?

Door: Hans van der Rijst, Wolweverslaan 38,
De Meern, en Ton Steehouder, Theresiaplein
24, Tilburg.

Inhoud: Inleiding - Hoe moet dat nou? -
Natuurlijke rust - Eisen aan de overwin-
teringsplaats - Vocht en vetreserve - Win-
terslaap en winterrust - En hoe nu thuis?
Voorbereiding - In de eigen bak - Buiten de
eigen bak - De lente komt - Tot besluit.

INLEIDING

Veel beginnende reptielenhouders zitten in deze periode van het jaar met een probleem. De winter is bijna aangebroken, de dieren beginnen duidelijk minder te eten en worden vaak onrustig. Ze zijn eigenlijk toe aan de winterrust, maar dat is nou het probleem: moet dat nou? en hoe moet dat nou? en hoe lang? en hoe koud? Het hier volgende artikel probeert een antwoord te geven op een aantal vooral in deze periode veel gestelde vragen.

Voor slangen en hagedissen uit gematigde klimaatzones is een rustperiode tijdens de wintermaanden onontbeerlijk voor een blijvende goede gezondheid.

Het is niet zo dat ze zullen sterven als u ze gedurende de winter warm houdt, maar ze zullen het toch op de lange duur minder goed doen dan wanneer u ze een winterrust geeft.

Het moet dus niet, maar het is wel beter. Zeker als u met de dieren wilt kweken, ontkomt u er niet aan.

HOE MOET DAT NOU?

In het eerste deel van dit artikel zullen we bekijken hoe slangen in de natuur een winterrust houden.

In het tweede gedeelte kunnen we dan zien hoe we dat alles in het terrarium kunnen nabootsen.

Het artikel gaat verder vooral over slangen, maar het meeste wat erin staat, geldt uiteraard ook voor hagedissen.

NATUURLIJKE RUST

Het zijn de slangen uit de gematigde klimaatzones, die een winterrust of -slaap houden. Het gaat hier om gebieden waar de gemiddelde temperatuur in de winter aanzienlijk daalt, zowel overdag als 's nachts.

Door deze lagere temperatuur zijn de slangen niet meer in staat voedsel te verteren. Daarvoor is immers een temperatuur nodig die voor elke soort binnen een vastgesteld bereik dient te liggen, met in het algemeen een min of meer optimale temperatuur binnen dit bereik.

Als die temperatuur niet meer gedurende een behoorlijke periode per dag bereikt kan worden, stoppen de dieren met eten. Als de temperatuur nog lager wordt, nemen hun levensfuncties af en daarmee ook het energieverbruik, zodat voedselopname ook voorlopig niet meer nodig is.

Aan de andere kant neemt ook hun vermogen af te vluchten of zich te verdedigen tegen vijanden, vooral als de temperatuur echt laag wordt. Het is dus zaak een veilige plek te zoeken waar zij niet zo gemakkelijk door natuurlijke vijanden zullen worden gevonden.

Een ander belangrijk punt is, dat de slangen genoodzaakt zijn temperaturen onder het vriespunt te vermijden. Vooral dat laatste is van groot belang, omdat het na enige tijd hun zekere dood zou betekenen.

EISEN AAN DE OVERWINTERINGSPLAATS

Een goede overwinteringsplaats moet dus een veilige geborgenheid bieden en bescherming tegen vorst.

Daarnaast moet de slang in het voorjaar in de zon kunnen liggen. Dat is nodig om als het ware de kracht van de zon op een zonnige dag in de lente te kunnen meten. We moeten dat vrij letterlijk nemen. Veelal wordt nog gedacht dat de overwintering van reptielen een passieve gebeurtenis is, maar niets is minder waar. Het dier reageert voortdurend op de buitentemperatuur.

De diepte waarop bijvoorbeeld de adder (*Vipera berus*) in Nederland overwintert, kan over een hele winterrustperiode variëren van 15 tot 70 cm. Tijdens zeer koude perioden kruipt hij diep zijn hol in, tijdens warmere meer naar boven.

Zo op het eerste gezicht lijkt dit een omslachtige methode. Het zou immers gemakkelijker zijn, meteen diep onder de grond weg te kruipen. Je bent er dan als slang zeker van dat de vorst je niet bereiken kan en je hoeft je niet steeds te verplaatsen. Het nadeel zou echter zijn, dat op grotere diepte de verschillen in buitentemperatuur niet meer te meten zouden zijn. Het dier zou er dan niet snel genoeg achter kunnen komen wanneer het voorjaar is aangebroken. Door afhankelijk van de buitentemperatuur meer of minder diep het overwinteringshol in te kruipen, kunnen de dieren voeling houden met de buitenwereld.

VOCHT EN VETRESERVE

De relatieve luchtvochtigheid in een overwinteringsplaats schommelt in het algemeen tussen de 80 en 100%. Mede daardoor is er weinig of geen vochtverlies.

Voor zover we weten, nemen slangen in de natuur tijdens de winterrust geen vocht op. Veel soorten, zoals de Europese *Elaphe* en *Vipera*, nemen tijdens de hele overwintering trouwens nauwelijks in gewicht af.

Van de gewone adder (*Vipera berus*) is bekend, dat de vrouwtjes na de bevalling meteen de winterslaap in kunnen gaan. Ze zijn dan broodmager en hebben nauwelijks nog vetreserves. Toch komen ze het jaar daarop zonder verhoogde mortaliteit (sterftepercentage) uit de winterslaap.

Andere soorten, zoals de hagedisslang (*Malpolon monspessulanus*) verliezen wel aanzienlijk gewicht, gemeten naar mijn (Hans') eigen metingen aan dieren onder terrariumomstandigheden.

Het is duidelijk, dat het voor de vrouwtjes van alle soorten toch wel beter is, als ze niet te mager de winterslaap ingaan, om een zo groot mogelijke kans te hebben in het voorjaar weer sterk tevoorschijn te komen. Verzwakte vrouwtjes lopen de kans na de winterslaap niet tijdig in de juiste voortplantingsconditie te komen, of in elk geval minder eieren te leggen dan anders mogelijk was geweest.

In het algemeen zijn de meeste herpetologen echter van mening, dat het ook weer niet goed is als de beesten al te vet zijn, daar dit ook weer een nadelige invloed kan hebben op de voortplanting.

WINTERSLAAP OF WINTERRUST?

De termen winterslaap en winterrust worden meestal door elkaar gebruikt, ook in het bovenstaande. Dat is strikt genomen toch niet juist, want de betekenis verschilt wel degelijk.

Voor zover je bij reptielen van een winter-rust kunt spreken, houdt dit een periode in waarin de temperatuur niet extreem daalt. De voedselopname stopt dan, maar de dieren blijven redelijk actief. Op zonnige, niet te koude dagen liggen ze buiten de overwinteringsplaats te zonnen, terwijl koudere perioden overbrugd worden in de schuilplaatsen.

Van een winterslaap spreek je, als de dieren zich tijdens een koude periode voor langere tijd in een schuilplaats terugtrekken, en ze deze tijd vrijwel geheel passief zijn.

Het is voor een groot deel een aanpassing aan het klimaat in het verspreidingsgebied of reptielen een winterrust of een winterslaap houden. Soorten die in de bergen leven of in Midden- en Noord-Europa voorkomen, houden in het algemeen een winterslaap. Voor de dieren uit Zuid-Europa wordt het al wat lastiger. Er zijn daar soorten die een winterrust houden, zoals de hagedisslang (*Malpolon monspessulanus*), maar ook soorten die een echte en soms een lange winterslaap houden, zoals de trapslang (*Elaphe scalaris*) dat doet.

EN HOE NU THUIS?

Uit het bovenstaande wordt hopelijk het een en ander duidelijk over hoe het allemaal in de natuur in zijn werk gaat. Maar hoe doen we dat nou in het terrarium?

VOORBEREIDING

Het eerste wat u moet doen, is stoppen met voeren. De temperatuursomstandigheden laat u voorlopig nog een paar weken intact, zodat het nog aanwezige voedsel nog goed verteerd kan worden.

Natuurlijk hebt u er al voor gezorgd dat de dieren vrij zijn van parasieten. Laat de ontlasting voor de winterrust onderzoeken en behandel indien nodig tegen wormen of eencellige darmparasieten.

Na een paar weken begint u in eventueel forse stappen de verlichtings- en verwarmingsduur te verminderen. Na enkele weken is dan het tijdstip aangebroken waarop de echte winterrust kan beginnen.

IN DE EIGEN BAK

Het mooiste is het natuurlijk als de dieren in hun eigen terrarium kunnen overwinteren, in hun vertrouwde omgeving. Dat kan natuurlijk alleen, als de temperatuur in dat terrarium laag genoeg kan worden. Overigens: een los verplaatsbaar terrarium kan eenvoudig opgepakt en op zolder of in de kelder gezet worden.

Een eerste mogelijkheid is dan, de dieren een winterrust te geven bij temperaturen die in elk geval minstens ca 17°C laag dient te zijn. Bij die temperatuur namelijk is er nauwelijks meer sprake van energieverlies, terwijl de levensfuncties toch nog zodanig in stand worden gehouden dat de slang actief kan blijven, weerstand kan bieden aan ziekten en eventuele voedselresten in de maag en de darmen nog enigszins zullen verteren. Het verdient wel aanbeveling de bak zo donker mogelijk te maken, bijvoorbeeld door de ruiten af te dekken.

Als de temperatuur in het eigen terrarium echt laag kan worden (bijvoorbeeld tussen de 3 en 10°C), dan kunnen de dieren een echte winterslaap houden in hun eigen vertrouwde omgeving.

In alle gevallen verdient het aanbeveling in het terrarium een plek te maken waar de dieren zich lekker donker en klein kunnen oprollen, waarbij ze aan alle kanten contact met de omgeving kunnen hebben. Daardoor gaan ze zich veiliger voelen. Je kunt bijvoorbeeld een slaapkistje in een hoek leggen, of een hele hoop takken en bladeren in het terrarium storten.

De waterbak kunt u gewoon laten staan en regelmatig verversen. Sproeien zal gezien de lagere temperatuur in het terrarium meestal voor de luchtvochtigheid niet echt nodig zijn, maar u kunt het af en toe doen, vooral als het terrarium in een kamer staat die centraal verwarmd is.

Op deze manier heeft een van de auteurs (TS) met (voortplantings)succes bijvoorbeeld de volgende dieren laten overwinteren: hagedisslang (*Malpolon monspessulanus*), Taiwan ratslang (*Elaphe taeniura friesei*), prairieratslang (*Elaphe guttata emoryi*), aspisadder (*Vipera aspis*), zandadder (*Vipera ammodytes*).

Aangezien in zijn slangenkamer de temperatuur in de meeste terraria in de winter zonder verwarming niet boven een graad of 14 uitkomt, gaat dat prima. In een aantal terraria zakt de temperatuur in vorstperiodes gedurende de nacht zelfs tot een graad of vier, vijf. Dat alles betekent, dat de overwinteringstemperatuur bij hem helemaal niet constant is, integendeel. Ook dat is blijkbaar geen bezwaar en komt overeen met de natuurlijke omstandigheden, zoals uit het eerste deel van dit artikel gebleken zal zijn.

BUITEN DE EIGEN BAK

Het is uiteraard ook mogelijk de dieren na de noodzakelijke voorbereidingsperiode eenvoudig uit het terrarium te halen en tijdelijk in een liefst wat kleinere kist of doos te doen, alleen of samen met de soortgenoten. Doe dan fors wat bladeren in het kistje.

Veel slangenhouders gebruiken liever geen turfmolm voor de overwintering, omdat het wel eens voorkomt dat de slang de bek vol turfmolm krijgt en stikt. De meningen hierover zijn verdeeld. Grof zaagsel of houtkrullen zijn ook bruikbaar, maar zaagsel gaat snel schimmelen als het wat vochtig wordt. Zorg er wel voor, dat het materiaal niet te nat is, terwijl toch de luchtvochtigheid hoog dient te zijn. Zolang er condens tegen de bovenkant of de zijwanden staat, hoeft u niet te zorgen voor een drinkwaterbakje. Een paar kleine luchtgaatjes is voldoende.

Het kistje kan op een koude plaats gezet worden, zoals op een zolder, in een kelder of natuurlijk in een koelkast. Het is absoluut niet nodig lager dan een graad of 5 Celsius te gaan. Rond de 10°C voldoet zelfs prima voor een echte winterslaap. Denk er wel aan, dat de slangen zelfs bij een graad of vier, vijf nog best actief kunnen zijn wat betreft reageren op verstoring. Speciaal voor gifslangenhouders is het wel interessant dat te weten. Het zal de eerste keer niet zijn, dat een gifslangenhouder in zijn vingers werd gebeten, omdat hij dacht dat de dieren dat bij die temperatuur toch niet meer zouden doen.

DE LENTE KOMT

U bepaalt in principe zelf wanneer het voorjaar begint. Het is echter verstandig dit 'voorjaar' voor de dieren min of meer te laten samenvallen met het echte voorjaar, zodat er geen ongunstige invloed uitgaat van de buitenomstandigheden (zoals te weinig lichtintensiteit of teveel nachtelijke afkoeling).

Als u de dieren in het eigen terrarium heeft laten overwinteren, hoeft u in het voorjaar alleen maar te beginnen met belichten en verwarmen, eerst gedurende een deel van de dag, later de hele dag.

Wie de dieren in de koelkast of op een koude plaats heeft weggezet, moet eerst zorgen voor een geleidelijke overgang. Zet bijvoorbeeld het kistje eerst een paar dagen in de gang, daarna een paar dagen bij kamertemperatuur in het terrarium. Zet dan de uitgang open, begin af en toe te verlichten en verwarmen en laat de dieren zelf bepalen of en wanneer ze te voorschijn willen komen.

Geef de dieren vers drinkwater zodra ze te voorschijn komen. Voedsel aanbieden kan binnen enkele dagen nadat de lampen weer aan zijn gegaan. Sommige soorten eten beslist niet voordat de paringsperiode voorbij is, andere beginnen direct te bunkeren. In het algemeen eten vrouwtjes na de winterrust sneller dan mannen.

TOT BESLUIT

Zoals u ziet, is het allemaal helemaal zo moeilijk niet. Gewoon doen dus! Veel succes.